

SMRT I UMIRANJE U LJUDSKOM ŽIVOTU

Uvod

Postoji poslovice o smrti kao najvećoj pravdi. Ukoliko bi se njezina pravednost sastojala samo u tome da smrt sve ljude bez iznimke pogada jednako, tada bi ta pravda uistinu, bila slijepa. Ako je pak govor o smrti kao času, kad nastupa nagrada ili kazna za učinjena djela, tada i njezina pravednost ima konkretni smisao. Stoga njezinu pravednost radije gledamo u proživljavanju vlastite smrti, kao ploda cjelokupnog života. U tome smislu možemo reći da je svaka smrt pravedna, ali ne i da je svaka smrt ista.

Iz tih uvodnih misli već uočavamo kako je teško govoriti o smrti, budući da tom pitanju možemo pristupiti sa stanovišta različitih svjetonazora i životnih okolnosti. U svakom slučaju teško je govoriti o još sasvim nedoživljenom iskustvu. Ipak, smrt je neprestano u našoj sredini. Ona je kao neki žalac, koji nas uvijek podbada na razmišljanje ne dajući nam mira. Stoga će biti prikazani neki problemi u današnjem društvu, koji su vezani uz činjenicu smrti.

Rad je podijeljen u tri dijela. U prvom dijelu prikazana je sama terminologija vezana uz pojmove smrti i umiranja. Riječ je o vrstama smrti i napravljen je mali izlet u razmišljanje o današnjoj kulturi smrti, kako to opisuje papa Ivan Pavao II. u svojoj enciklici *Evangelium vitae*. Drugi je dio potpuno posvećen pogledu na današnje shvaćanje smrti, s osvrtom na tipične probleme današnjeg društva glede umiranja i njege umirućih. Treći dio je teološko promatranje smrti. Govor je o shvaćanju smrti u Svetom pismu, te o velikom otajstvu Kristove smrti i uskrsnuća.

Problematika smrti i umiranja je, u ovom radu, smještene u okvire moralne teologije. Nije, stoga, riječ o teološko-filozofskom obrazloženju otajstava kršćanske vjere. Nakana i svrha je više uočiti problematiku, ali i put rješavanja teških pitanja u odnosu današnjeg društva prema smrti. Taj put nalazimo na području kršćanske vjere u uskrsnuće, koja daje svoj biljeg ljudskom životu.

1. Smrt i umiranje

Smrt i umiranje se mogu promatrati s različitih gledišta i o njima govoriti na različitim područjima. Ta dva pojma neizbježno su pitanje medicine, biologije, psihologije, sociologije i prava. Osim toga, smrt je česta tema u umjetnosti, bilo književnosti, slikarstvu, kiparstvu ili glazbi. Nezanemariva je njezina prisutnost u kulturnoj i religijskoj povijesti. No, ona nije samo izvor nadahnuća brojnih umjetničkih djela nego je i mučno pitanje filozofskih razmišljanja i teoloških istraživanja. Katolički vjeronaučni govor o smrti, kako je to primijetio K. Rahner, proizlazi iz isprepletenosti filozofskog i na Objavi utemeljenog pogleda.¹ To je i razumljivo kad se uzme u obzir da Biblija govori o smrti i vječnom životu naprosto kao o činjenicama uz koje veže određene značajke, ne donoseći sustavna traktata o načinu opstojnosti čitave ljudske osobe preko smrtnoga praga. Takva pitanja čovjeka ipak zanimaju i nerijetko su presudna u njegovu vjerskom opredjeljenju. Stoga je u teologiji smrti neizbježna primjerena doza filozofske pronicljivosti.

Sami pojmovi smrti i umiranja primjenjuju se u različitom smislu ovisno s kojeg se područja ljudske djelatnosti promatraju. Tako se stvara široka lepeza značenja jedne te iste riječi, koja može biti dobrodošla u pjesničkim izražavanjima. Ovdje je ipak potrebno ograditi pojmove kojima se bavimo od domašaja "pjesničke slobode" i utvrditi najuže značenje u kojem se oni redovito shvaćaju.

1.1. Značenje termina

Smrt i umiranje pojmovi su naizgled tako bliski, a zapravo su potpuno isključivi, makar jedan bio upućen na drugoga. Smrt je statički pojam i označava stanje nakon čina umiranja koji se već zbio.² Drukčije rečeno, smrt gledano biološki označuje kraj života. Ipak, i ova jednostavna definicija smrti može se shvatiti dvojako. Ukoliko se smrt shvati kao apsolutni prestanak bivstvovanja, tada je ona doista pravi statični pojam kako smo ga gore označili. Ona bi tako označavala trenutak nastupanja onog velikog Ništa, kako se izrazio M. Krleža.³ U teološkom razmišljanju smrt radije

¹ K. RAHNER, *Schriften zur Theologie*, Band IV, Benziger Verlag Einsiedeln-Zürich-Köln, 1960, 42.

² Usp. V. POZAIĆ, *Umrijeti u ljudskom dostojanstvu*, u: Pred licem smrti, zbornik radova (uredio: V. POZAIĆ), Zagreb 1990, 198.

³ Usp. M. KRLEŽA, *Legende*, Sarajevo 1973, 17.

označava prag između dvaju razdoblja života tj. dvaju načina opstojnosti ljudske ličnosti. Tu smrt označava trenutak nastupanja vječnog života koji se ne da iskusiti u ovozemnim kategorijama. Takvo shvaćanje nadilazi biološko poimanje, koje u teološkom promatranju ne može biti mjerodavno, makar je na svome području ispravno.

Stoga smrt shvaćamo pragom iza kojeg nastupa, u ovozemnom životu, neiskusiva zbilja. Takvo je shvaćanje indiferentno u pogledu vjerničkog ili nevjerničkog prihvaćanja, budući da njime označujemo prag o kojem se svi moraju složiti, jer je to očita činjenica, makar se razlikovali u poimanju onoga što nastupa korak iza toga praga.

Umiranje je smrti utoliko suprotan pojam što označuje jedan dio života. Umire živ čovjek, a ne mrtvac. To je razdoblje bioloških zbivanja koja su još u tijeku, a neizbježno dovode do stanja smrti. No, i ovdje je potrebno malo razjašnjenje, jer su biološki procesi u čovjeku već u samom začetku osuđeni na smrt, došla ona prije ili kasnije. U tom bi se smislu čitav život mogao nazvati umiranjem, prema onoj Heideggerevoj "Sein zum Tode".⁴ Ipak pojam umiranje ograničujemo na razdoblje života kad je očito skoro nastupanje smrti. U tom slučaju umiranje kao proces izostaje kod nenadnih smrtnih slučajeva (prometna nesreća, ubojstvo i sl.). Opće shvaćanje pojma umiranje podrazumijeva kod umirućeg i njegovih bližnjih svijest o skoroj i, uglavnom, vremenski predvidljivoj smrti. Ovakvo je shvaćanje vrlo bitno pri njezi umirućih, koja povlači za sobom razna pitanja s područja moralne teologije.

1.2. Vrste smrti

Kako pojam smrti možemo promatrati s različitih stajališta, tako i podjela smrti na vrste ovisi o njima. Tako možemo govoriti o društvenoj smrti kao neprihvaćenosti u društvu, o psihogenoj smrti kao životu u beznađu, o etničkoj smrti kao o izumiranju ili uništavanju jednog čitavog naroda (genocid). Na području biologije možemo govoriti o srčanoj i moždanoj smrti itd.

Ovdje se ograničujemo na shvaćanje smrti koja označuje kraj ovozemnog životnog puta jedne ljudske osobe. U tom smislu smrt dijelimo s obzirom na čas i način njezina nastupanja.

Nastupanje smrti zbog same starosti u godinama pri kraju prosječnog životnog vijeka uglavnom nazivamo prirodnom smrću. Današnje shvaćanje

⁴ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Shvaćanje smrti danas*, u: *Služba Božja*, XXXI/1991, br. 2, 93.

prirodne smrti ima svoj korijen u biološkoj prirodi ljudskog života. Ona je zapravo neizbježni kraj bioloških zbivanja u ljudskom tijelu. To je čas tolike istrošenosti tijela, da u sebi više ne može nositi život. Sporan je trenutak kad smrt nastupa, u ovom čisto biološkom pogledu. Poznato je da nakon preminuća u čovjeku još nisu obamrle sve životne stanice, nego se tijelo postupno gasi, a ne podudara se ni čas srčane i moždane smrti, što sa sobom vuče mnoga moralna pitanja kao što su: presađivanje organa, reanimacija, održavanje na aparatima itd. No, u filozofsko-teološkom promatranju same činjenice smrti kao takve, to su periferna pitanja.

Sve druge vrste smrti mogli bismo nazvati *umjetnima*, ne stoga što takva smrt ne bi bila stvarna, već stoga što nije nastupila redovitim slijedom životnih procesa. Riječ "*redovit*" ovdje je relativna budući da većina ljudi još uvijek umire prerano, tj. prije nego je iscrpljena njihova biološka životna snaga i ljudske životne mogućnosti. Omjer takve prirodne smrti nasuprot ostalim vrstama stoji dosada 1:100 000.⁵ Umjetnom smrti tako zovemo svaku smrt koja je nastupila uslijed kakve nesreće, ubojstva, samoubojstva. Tu spada i eutanazija kao nasilno prekinut proces umiranja. Dakako da je ova podjela vrlo poopćena s obzirom na to da je često teško povući razliku između prirodne i umjetne smrti kad se radi o raznim smrtonosnim bolestima, koje čovjeka mogu zadesiti u bilo kojem razdoblju životnoga tijeka.

Veliko je nastojanje medicine, ali i društvenih znanosti (politike i socijalnog nauka) da se dostigne onaj ideal mesijanskog vremena u kojem "neće biti starca koji ne bi godina svojih navršio" (Iz 65, 20). Jasno je da se na području medicine treba okaniti iluzornih pokušaja općeg nadvladavanja smrti. Medicina treba u prvom redu ići za tim da se omogući prirodna smrt kod što više ljudi. U tim nastojanjima nemala je uloga politike i brige oko socijalne pravde. Nadvladavanje i osmišljenje činjenične smrti već spada na filozofski i, još više, teološki govor.

1.3. Današnja kultura- kultura smrti (prema Ivanu Pavlu II.)

Koliko određeno shvaćanje života i smrti utječe na cjelokupan ljudski život i moralno ponašanje, više je nego očito u današnjem pluralističkom i multikulturalnom društvu. Tu problematiku razrađuje papa Ivan Pavao II. u svojoj enciklici *Evangelium vitae*. Osobito je njezino prvo poglavlje usredotočeno na raščlambu pojava u društvu koje karakteriziraju nastanak

⁵ G. GRESHAKE, *Tod und Auferstehung, Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft*, Teilband 5, Herder Freiburg-Basel- Wien, 1981, 71.

jedne kulture, koju papa naziva kulturom smrti.⁶ Enciklika općenito govori o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života, a pozornost joj se na poseban način usredotočuje na trenutke života u nastajanju i umiranju.

Kao središnja jezgra Isusova poslanja, prema evanđeljima, ističu se riječi: "Ja dođoh da život imaju, u izobilju da ga imaju" (Iv 10, 10). U tom životu papa vidi onaj "novi i vječni život koji se sastoji u zajedništvu s Ocem, na koji je milosno pozvan svaki čovjek u Sinu djelovanjem Duha posvetitelja. Baš u takvom životu dobivaju puno značenje svi vidovi i časovi čovjekova života."⁷ To je put ispravnog poimanja vrijednosti ljudskog života, koje se iskrivilo u društvu u kojem vlada kultura smrti.

No, gdje su korijeni toj kulturi smrti u kojoj se život svodi na biološki materijal,⁸ a smrt se, inače smatra apsurdnom, naširoko primjenjuje kao eugeničko sredstvo i sredstvo lišavanja boli i patnje u procesu umiranja (eutanzija)?⁹ Problem je utoliko teži što se ne radi o pojedinačnim zastranjenjima nego o programiranim prijetnjama na znanstven i sustavan način.¹⁰ Ne zabrinjavaju toliko nesnalaženja u konfliktnim moralnim situacijama, koliko sama olakotnost u provedbi moralno zlih čina (npr. pobačaja) u redovitim prilikama života, bez teških razloga. Čovjek u konfliktnoj situaciji nastoji iznaći pravo rješenje, i sama njegova zapitanost izraz je poštivanja života. Stoga više zabrinjava neobzirnost prema ikakvim moralnim zasadama, što u biti niječe svako moralno vrjednovanje pojedinih ljudskih čina.

Korijene te paradoksalne proturječnosti nalazi papa analizirajući mentalitet, koji iskrivljujući pojam subjektivnosti, priznaje kao nositelja prava samo onoga koji se predstavlja s punom ili barem početnom autonomijom i izlazi iz stanja potpune ovisnosti o drugima.¹¹ Ukratko, onaj koji ima veću moć komuniciranja u društvu kao da ima i veća prava. Takva logika dopušta jačima manipuliranje životima slabih i nemoćnih, koji su nesposobni boriti se za svoja prava. Tu potpuno nestaje osjećaja za neotuđivu vrijednost ljudskog života bez obzira na njegov položaj u društvu, njegovu možebitnu hendikepiranost ili starosnu dob.

Korijeni takva poimanja nalaze se i u izopačenom shvaćanju slobode, koja ne poštuje svoju sastavnu vezu s istinom. No, korijeni nisu ni samo tu.

⁶ IVAN PAVAO II., *Enciklika "Evangelium vitae"*, KS, dokumenti 103, Zagreb 1995, 11.

⁷ *Isto*, 1.

⁸ *Usp. Isto*, 14.

⁹ *Usp. Isto*, 64.

¹⁰ *Usp. Isto*, 17.

¹¹ *Usp. Isto*, 19.

Još se više radi o pomračenju smisla Boga i čovjeka. Kultura smrti ne priznaje Boga kao Stvoritelja, a on je temelj ispravnog shvaćanja čovjeka, i to kao *otajstveno drugog u odnosu na druga stvorenja*¹² Tako ona čovjeka svodi na jedno od mnogih bića, na jedan organizam koji je, povrh svega, dostigao veoma visok stupanj napretka, ali bez transcendentalne utemeljenosti. Time je dovedana u pitanje i sama savjest društva, (ta čovjek je društveno biće), koja ne samo što tolerira nego i podupire kulturu smrti. Sve u svemu, došlo je do velike pomutnje između dobra i zla, te papa želi baciti svjetlo na put dobra kojim je potrebno ići. Stoga papa, ne štedeći riječi da ukori raširena nemoralna ponašanja (pobačaj, kontracepcija, eutanazija) i shvaćanja (individualizam, utilitarizam, hedonizam itd.), ipak ne zaboravlja spomenuti i pozitivne znakove koji se očituju u brizi za čovjeka i njegov cjelokupan život. Nakon što se upozorilo na ono što ne treba činiti, ne ostavlja se čovjeka bez znanja o tome što mu je činiti i kako se ponašati u skladu s dostojanstvom svojega bića. Evanđelje života je i upravljeno promicanju života: *"život je uvijek dobro. To je intuicija ili čak iskustvena činjenica, i čovjek je pozvan usvojiti njen duboki razlog."*¹³ Život koji Bog daje čovjeku daleko je više od samog postojanja u vremenu. To je penjanje prema punini života i to je klica postojanja koje nadilazi same granice vremena: "Jer Bog je stvorio čovjeka za neraspadljivost i učinio ga na slavu svoje besmrtnosti" (Mudr 2, 23).

Takvim poimanjem izaziva se duboki osjećaj poštovanja prema životu i raste svijest o njegovoj neotuđivoj vrijednosti. Time nasuprot kulturi smrti stoji istinska kultura života.

2. Shvaćanje smrti u današnjem društvu

Kad se govori o shvaćanju smrti u današnjem društvu, redovito se ističu pojedini filozofi sa svojim razmišljanjima o tom problemu. Ovdje nas više zanima jedan opći stav prema smrti, koji obilježuje čitav mentalitet. Dakako, da se i tu počesto moraju istaknuti pojedinci, bilo kao analizatori društvenih pojava, bilo kao oni, koji su svojim nazorima uvelike utjecali na društveni život. Tako smo u prethodnom (dijelu) spomenuli papu Ivana Pavla II., koji je, zbog bolnih činjenica iskrivljenog poimanja vrijednosti ljudskog života, našu današnju kulturu nazvao kulturom smrti. Papa je tu krenuo s moralnog stanovišta, te je, analizirajući današnji mentalitet, dao moralnu ocjenu

¹² Usp. *Isto*, 22.

¹³ *Isto*, 34.

određenih ponašanja vezanih uz golo očuvanje života (briga za nerođene, bolesne i umiruće). No, kakvo poimanje smrti možemo otkriti promatrajući opći društveni život?

Teško da će se naći ijedno razmatranje o današnjem shvaćanju smrti u kojem se neće istaknuti ona Epikurova misao: "*Navikavaj se na misao da se smrt nas ništa ne tiče. Jer svako dobro ili zlo osniva se na opažanju, a smrt je gubitak opažanja (...)* Dakle, najstrašnije zlo, smrt, ništa nas se ne tiče, jer dokle god mi postojimo nema smrti, a kad smrt dođe, nas neće više biti. Ona se, dakle, ne tiče ni živih ni mrtvih, jer žive ne dodiruje, a mrtvi ne postoje više."¹⁴ Ta dosjetka izvanredan je način potiskivanja osjećaja straha od smrti, ali samo do onog trenutka kad smrt neodgodivo pokuca na naša vrata. Ipak je znakovito, da taj epikurovski stav karakterizira današnji praktični javni život. Smrt je rijetka tema svakidašnjih razgovora. Ljudi više vole pričati o nečem bezbrižnijem. Možda je riječ *razbibriga* jedna od najpopularnijih riječi današnjice. Čovjek se uvijek boji da ne bi kakvim preozbiljnim pitanjem uznemirio dobro raspoloženje u društvu. No, literatura o tim ozbiljnim pitanjima je itekako obilna, a sama smrt je danas postala središnja tema u filozofskoj misli.¹⁵

Kroz povijest se društvo odnosilo prema smrti i mrtvacima na različite načine. To je uvelike ovisilo o religiji i stupnju civilizacije. Pračovjek je, kako su pokazala novija istraživanja, slavio smrt, zbog toga što je vjerovao da je smrt "vrhunsko promaknuće, konačno ritualno uzdizanje u viši oblik života, u svojevrsno uživanje u vječnosti."¹⁶ Egipatske piramide nikle su iz kulta faraonske vječnosti.¹⁷ Rimljani su, ukoliko bi bili bez djece, usvajali djecu, kako bi sebi osigurali posmrtni kult predaka. Inače je govor o smrti uvijek obilježen religioznošću, pa je tako i kršćanstvo donijelo novi pogled onkraj groba, o čemu će biti govora kasnije.

U filozofskom razmišljanju o smrti, mogu se jasno vidjeti dva stava. Prvi je ustrajno upinjanje da se nađe zadovoljavajuće osmišljenje smrti (a time i života), a drugi je, već spominjani, epikurovski stav, koji poziva na navikavanje na misao da se smrt nas ništa ne tiče, ili drukčije rečeno: ne brini se što će biti kad te ne bude.

Prvi se pravac grana u različite interpretacije problema smrti. Književnici i filozofi će se itekako uhvatiti u koštac s tim pitanjem. Pjesnik R. M. Rilke

¹⁴ EPIKUR, *Poslanica Menekeju*. Cit. prema: I. KOPREK, *Smrt- krajnje osobno iskustvo nade*, u: *Pred licem smrti*, Zagreb 1990, 74.

¹⁵ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ondje*, 91.

¹⁶ E. BECKER, *Poricanje smrti*, (prevela: V. Špiljak), Zagreb 1987, IX.

¹⁷ Usp. I. SUPEK, *Spoznaja*, Mladost, Zagreb 1971, 43.

početkom dvadesetog stoljeća uvodi u europsku misao smrt sa svom njezinom ozbiljnošću. On je zaokupljen problemom smrti kao vlastitosti egzistencije svakog pojedinca. Svakog čovjeka smrt pogađa na jedan i neponovljiv način. Postoji doduše i "strana" smrt, koja pogađa čovjeka mase. Stoga Rilke moli za to da Gospodin svakome udijeli vlastitu smrt koja proizlazi iz cjelokupnog života dotičnog čovjeka.¹⁸ U tom se smislu pridaje veća važnost pojedincu negoli pluralnosti čovječanstva.¹⁹

A. Camus čak kaže da jedina sloboda znači "biti na čisto sa smrću".²⁰ Poslije je sve moguće. Prihvatanje smrti usko je vezano uz Boga. "Vjerovati u Boga znači prihvatiti smrt. Kad prihvatiš smrt, problem Boga bit će riješen- ne obrnuto".²¹ E. Ionesco će kraj djetinjstva (tj. bezbrižna življenja) označiti trenutkom spoznavanja smrtnosti.²² Simon Weil će u umiranju vidjeti uvjet nastajanja novih spojeva (Verbindungen). Riječ je o zrnu koje umire i tako oslobađa energiju, koja se pretvara u novi život.²³ Paul Tillich teološki interpretira strah od smrti, kao onaj strah kojemu smo robovi, ne stoga što moramo umrijeti, nego stoga što smo zaslužili umrijeti.²⁴ M. Heidegger, koji je možda najviše utjecao i na razvoj moderne teologije smrti, u svom egzistencijalizmu smrt označuje kao čisto ljudsku imanentnost.²⁵ Čovjek smrt ne proživljava kao budući događaj, nego kao trajno prisutnu vlastitost. O onome poslije smrti ne znamo ništa. Ipak, ako je Heidegger odredio čovjeka kao mogućnost i projekt, možemo pitati kakav je smisao čovjekova bitka ukoliko bi smrt za čovjeka značila neopozivi odlazak u "ne-više-bitu" (Nichtmehrsein). Sam Heidegger ostavlja ovo pitanje neodgovoreno, naglašavajući pritom granice ljudskog znanja.²⁶ Očito, odgovor na to pitanje ostavlja nekom drugom. Možda tu treba progovoriti teologija, koja u svojim promišljanjima o smrti ne izostavlja

18 Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ondje*, 92.

19 Usp. R. GUARDINI, *Reiner Maria Rilke, Le Elegie duinesi come interpretazione dell'esistenza*, Morcelliana-Brescia 1974, 479.

20 A. CAMUS, *Tagebuch Januar 1942 bis März 1951*, u: RAZNI AUTORI, *Im Angesicht des Todes leben, Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft*, Teilband 36, Quelleband 6, Herder Freiburg- Basel- Wien, 1983, 102.

21 *Isto*.

22 Usp. E. IONESCO, *Journal en miettes 772*, u: RAZNI AUTORI, *Im Angesicht des Todes leben ...* 104.

23 Usp. S. WEIL, *Schwerkraft und Griade*, u: RAZNI AUTORI, *Im Angesicht des Todes leben....* 107.

24 Usp. P. TILlich, *In der Tiefe ist Wahrheit. Religiöse Reden*, u: RAZNI AUTORI, *Im Angesicht des Todes leben...* 113.

25 Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ondje*, 94.

26 Usp. I. KOPREK, *Ondje*, 78-79.

Boga koji je gospodar života i smrti. Tako teologija osmišljenje smrti nalazi u transcendentnom prostoru, što filozofija nužno ne čini.

Drugi pravac u filozofiji, kako smo rekli, nastoji o smrti uopće ne razmišljati. Ipak, razmišljanje o smrti je neizbježno, te i u ovom, makar nojevskom stavu prema smrti, nalazimo određene interpretacije fenomena o kojem govorimo. Možda je tu najtipičniji primjer marksizam. Pridavanje veće važnosti društvu nego pojedincu uvjetovalo je i sukladno poimanje smrti. Naime, ne umire tek pojedinac, nego i čitava društva. No, društvo se ipak sastoji od pojedinaca, koji sami iskuse vlastitu smrt. Ali, društvo je i ono, koje, po marksističkom shvaćanju, na neki način pojedinca "spašava od smrti". Čovjek doduše umire, ali činjenica da je on postojao, u svijesti društva je besmrtna. Stoga je misao o životu velikana u našim srcima tako karakteristična za marksističke pogrebne govore.

U pozadini takvih ideja stoji Hegel za kojega je smrt "nužnost prelaska individualiteta u sveopćost (Allgemeinheit)", što Feuerbach konkretizira kroz ideju "povijesne svijesti čitavosti (das Ganzen)".²⁷

Marksizam je u svoje vrijeme zavladao velikim dijelom istočne Europe. U zapadnom, kapitalističkom društvu, nije prošao sa svojom ekonomskom politikom, ali je i tu svojom teorijskom ravnodušnošću pred problemom smrti, možda i nesvjesno, itekako prisutan.

Ovim, makar letimičnim, pregledom suvremenih razmišljanja o smrti uvidjeli smo da je čovjeku velika briga osmisliti vlastiti bitak. Svatko se nalazi u toj borbi, jer je smrt nepobitna činjenica. Stoga je vrlo važno da čovjek trenutak vlastite smrti, kakogod je shvaćao, dočeka na dostojanstven način. To traži sama čovjekova narav i dostojanstvo njegove osobe. Čini se da je danas nastala svojevrsna kriza dostojanstva u umiranju i njezi umirućih. Pokušat ćemo reći koju riječ i o tom problemu.

2.1. Dostojanstveno umiranje

Briga za očuvanjem dostojanstva u posljednjim trenucima života ujedno je i nova i stara tema. Stara je utoliko, što se u svim razvojnim stupnjevima ljudskog društva, i u svim kulturama, vodila posebna briga o njegovanju umirućih i ispraćaju mrtvih. Nova je utoliko što, u novim oblicima života, uslijed tehničkog, znanstvenog i kulturnog razvoja, iskrsavaju i novi problemi vezani uz proces umiranja. Tipičan problem današnjice npr., u tom

²⁷ G. GRESHAKE, *Tod und Auferstehung, Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft*, Teilband 5, Herder Freiburg- Basel- Wien, 1980, 76.

smislu jest: dokle produljivati život ili proces umiranja tehničkim aparatima?²⁸

Inače se problem dostojanstvenog umiranja postavlja na vrlo širokom području. Ono u prvom redu ovisi o samom umirućem i njegovim najbližima (obitelj i prijatelji), ali i o različitim okolnostima. Spomenimo samo neke: životna dob umirućeg, mjesto umiranja (zatvor, bolnica, bojište, radno mjesto, obiteljski krug itd.), uzrok umiranja (smrtonosna bolest, ubojstvo, samoubojstvo, smrtna kazna, prometna nesreća, starost itd.). No, neovisno od spomenutih okolnosti, na odnos prema smrti i umiranju uvelike utječe opći mentalitet društva. Kakav je taj mentalitet danas?

Čini se, da se danas smrt pošto-poto želi ukloniti iz društvenog života.²⁹ Gradskim ulicama više ne prolaze pogrebne povorke i izbjegava se sve, što bi na trenutak zaustavilo društveni život. Štoviše, takav odnos prema smrti prenosi se i na samu obitelj. Pokojnikova rodbina kao da ne želi smetati drugima znakovima žalosti (naricanje, crnina itd.), a i samo umiranje u obiteljskom krugu postaje pravom povlasticom. Ljudi sve više umiru po bolnicama, u svojevrsnoj izolaciji od društva. Ponekad se takve pojave želi opravdati i brigom za liječenje, koje se ne može prikladno pružiti bez bolničkih aparata. No, počesto se tu radi o izvlačenju od obveza koje sa sobom nosi njegovanje umirućih. U samim bolnicama nemala je poteškoća liječnika i bolničkog osoblja kako pripočeti na smrt oboljelom čovjeku pravu istinu o njegovu stanju. Jer, smrt je tabu tema društva iz kojeg nisu izuzeti ni liječnici.³⁰

Takvo je stanje ipak izazvalo reakciju. O tome možda ponajbolje svjedoči obilna literatura o smrti. Taj val općeg preobraćenja u odnosu prema smrti osobito je pogodio Ameriku, u kojoj je uklanjanje smrti iz društvenog života postalo tako tipično te se, u tom smislu, govori i o tzv. "američkom načinu umiranja".³¹ Osobito je značajna knjiga liječnice Elisabeth Kübler-Ross o njezinim iskustvima iz razgovora s umirućima.³² Tako se probudilo veliko zanimanje za umiruće, i počela su, na tom polju, prava znanstvena istraživanja.

28 Usp. B. HÄRING, *Kristov zakon*, sv. III, KS, Zagreb 1986, 208 sl.

29 Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ondje*, 96-100.

30 Usp. M. ŠEF, *Liječnik i smrt*, u: Pred licem smrti, Zagreb 1990, 163-165.

31 Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ondje*, 91 i 98.

32 E. KÜBLER-ROSS, *On Death and Dying*, New York 1969: U hrvatskom prijevodu: *Razgovori s umirućima*, (preveo: Karlo Prendivoj), Biblioteka "Oko 3 ujutro", Zagreb 1976.

Dr. Kübler -Ross je podijelila proces umiranja na smrt oboljelih bolesnika, od časa kad su saznali za svoje stanje, u pet faza:

- 1) *nepriznavanje i osamljivanje;*
- 2) *gnjev;*
- 3) *cijenkanje;*
- 4) *depresija;*
- 5) *prihvatanje.*

Svaka je ova faza već sama po sebi rječita. No, znakovit je i njihov redoslijed. Zašto je prihvaćanje, kao stav prema smrti, tek na posljednjem mjestu? Možda stoga što prihvaćanje nastupa u trenutku, kad čovjek uvidi, da sam ne može promijeniti ništa osim svoga stava. Nastupanje smrti je, naime, neizbježno.

Inače se čovjek stalno opire smrti. To je i normalno, budući da je smrt bol i patnja, a umirućeg "zasužnjuje pod svoju moć."³³ Stoga pri njezi umirućih valja voditi računa, ne samo o tjelesnoj njezi bolesnika, nego još više o duhovnoj skrbi uzimajući u obzir sva duševna stanja i raspoloženja u kojima se nalazi umirući čovjek. Tako se izražava poštivanje dostojanstva umirućeg, koji je pred nama prisutan kao živa ljudska osoba potrebna drugih, možda i više nego tek rođeno dijete, budući da je te svoje potrebe, za razliku od djeteta, sada svjesna. U tom se smislu ljudske uzajamnosti i govori o dostojanstvenom umiranju. Radi se naprosto o tome da se smrt kao neizbježna činjenica proživi na što dostojniji način. Inače, smrt, koja, kako rekosmo, zasušnjuje čovjeka, "u samoj sebi ne uživa nikakva dostojanstva."³⁴

No, u toj skrbi za bolesne i umiruće teško je uvijek povući crtu, kada se zapravo radi o liječenju, a kada o praćenju čovjeka u procesu njegova umiranja. Tu se naširoko razgranao problem eutanazije.³⁵ Tako se, među ostalima, govori i o pravu čovjeka na smrt, koje može biti kršeno uslijed različitih pretjeranosti u korištenju izvanrednih sredstava liječenja, kad ona znače samo umjetno nanošenje bezgranične patnje i bijede.³⁶ To se događa zbog opravdane navezanosti na dragu osobu, ali i zbog samog straha od suočavanja sa činjenicom smrti, koja počesto više uznemirava umirućemu bliske osobe negoli njega samog.

33 V. POZAIĆ, *Umrijeti u ljudskom dostojanstvu*, u: Pred licem smrti, Zagreb 1990, 206.

34 *Isto*.

35 O tome vidi. V. POZAIĆ, *Život dostojan života, Eutanazija u prosudbi medicinske etike*, Zagreb 1985.

36 Usp. B. HÄRING, *Nav. dj.*, 213.

2. 2 Pravo na smrt

U svakidašnjem životu, valjda nitko neće čovjeku zaniijekati pravo na istinu koja se tiče njegove vlastite osobe. No, kad je riječ o smrtnim bolesnicima iskrsavaju poteškoće. Istraživanja su pokazala da velik dio na smrt bolesnih pokazuje u povoljnim uvjetima visoku spremnost i osjetljivost za istinu o svom stanju.³⁷ Stoga pravovremena obaviještenost bolesnika o njegovoj skoroj smrti može otkloniti mnoge zle posljedice kao što su osjećaj nesigurnosti i nepovjerljivosti prema bolničkom osoblju i vlastitoj obitelji.

E. Kübler-Ross je jedna od onih, koji su se osmjelili razbiti taj tabu. Kakav god stav čovjek imao prema smrti, on ima pravo na istinu o svom stanju. Ne dovodi se uopće u pitanje da li čovjeku priopćiti istinu. Treba se više pitati kako mu je priopćiti.³⁸ Tu dolaze u obzir razne okolnosti u kojima se bolesnik nalazi, ali to ne znači i beskrajno odgađanje trenutka istine.

Osim toga, neizostavno je pitanje dokle održavati život modernim (i skupim) aparatima, što smo već gore označili kao tipičan problem današnje medicinske etike. I ono, kao i pitanje priopćenja istine, više muči i opterećuje savjest onih koji se za bolesnika brinu negoli samog bolesnika.

Ipak postoje neka načela koja nas mogu voditi u rješavanju tog problema. Ako je netko, piše V. Pozaić, "ispunio svoj život i dalji mu *umjetno podržavani* život tj. produljivani *tok umiranja*, ne donosi nikakav dobitak, može se odreći novih, tehnički mogućih, napora uzdržavanja i produljivanja života, odnosno toka umiranja. Naime, sam biološki život osnovna je i temeljna ali ne i najveća vrjednota, i ne mora se održavati pod svaku cijenu."³⁹

Da bismo se mogli voditi ovim načelom, očito je da trebamo sebi posvijestiti koja je to veća vrjednota, pred kojom se biološki život poništava. Naime, ako biološki život ne gledamo kao najveću vrjednotu, onda možemo reći da se prava *životna vrjednota* temelji na nečem višem. Tu ćemo dati riječ teologiji.

³⁷ Usp. *Isto*, 205.

³⁸ Usp. E. KÜBLER- ROSS, *Nav. dj.*, 35.

³⁹ V. POZAIĆ, *Umrijeti u ljudskom dostojanstvu....* 211.

3. Teološko promatranje smrti

Teološki se govor o smrti temelji na Objavi. Ona je i prvo teološko područje istraživanja (*locum theologicum*). No, teološki govor o smrti ide i dalje od samoga Pisma. Naime, nedvojbena nauka o činjenici zagrobnog života ipak povlači za sobom brojna pitanja na koja u pisanoj Objavi nije sasvim jasno odgovoreno. Ne radi se tu, dakako, o nekakvoj manjkavosti ili necijelovitosti Objave na tom području, nego o čovjekovoj nemogućnosti iskustvene spoznaje buduće stvarnosti o kojoj, ipak, želi što više znati. Stoga iz objavljene stvarnosti o besmrtnosti ljudske duše i uskrsnuću tijela u Posljednji dan izviru pitanja o načinu zagrobne opstojnosti u razdoblju između trenutka smrti i dana tjelesnog uskrsnuća te o strukturi subjekta koji je nositelj toga života. Sveti Augustin će mudro reći da u tom razdoblju duša prebiva u "skrovitim stanovima"⁴⁰, izražavajući pri tom nedokučivost još neiskušene stvarnosti. Nadalje se postavljaju temeljna pitanja o ontološkom uzroku smrti, njezinoj povezanosti s istočnim grijehom, zatim o Kristovoj pobjedi nad smrću te o značenju svih tih spasenjskih događaja za ljudski život.

Samo poimanje smrti tijekom Objave nije bilo uvijek jednako. U povijesti postoji postupni rast čovjeka u spoznaji stvarnosti, ali je i sama Božja Objava nadolazila korak po korak.

3.1. Smrt i umiranje u Svetom pismu

U promatranju poimanja smrti i umiranja u Svetom pismu odmah upada u oči spomenuta postupnost Objave u otkrivanju toga misterija. Smrt je neizbježno iskustvo svih ljudi. Na nekim je mjestima (npr. Ps 39, 14; Job 7, 8, 21) neizbježan dojam smrti kao apsolutnog nepostojanja dok se drugdje govori o molitvi za pokojne (2 Mak 12, 43 sl.) i određenju čovjeka za neraspadljivost i besmrtnost (Mudr 2, 23 sl.).

Prvi spomen smrti u Bibliji nalazi se već na prvim stranicama knjige Postanka (Post 2, 17; 3, 19). Tu je smrt označena kao posljedica grijeha. Odatle i nauka Crkve kako "zbog istočnog grijeha, čovjek mora podnijeti 'tjelesnu smrt' od koje bi bio pošteđen da nije sagriješo."⁴¹ Važan je termin "tjelesna smrt". Naime, poslije učinjenog grijeha među ostalim Bog govori

⁴⁰ Usp. M. MANDAC, *Sveti Augustin, Rukovet*, Makarska 1990, 110.

⁴¹ *Katekizam Katoličke Crkve* (dalje *KKC*), odobrila Hrvatska biskupska konferencija 1994, 1018.

Adamu i ove riječi: "Od zemlje si bio uzet, prah si i u prah ćeš se i vratiti" (Post 3, 19). Ako bolje promotrimo, vidjet ćemo da je ono što je uzeto iz zemlje zapravo čovjekovo tijelo. Dah života je došao od Boga: "Jahve, Bog, napravi čovjeka i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša." (Post 2, 7). Dakle, ono što je uzeto iz praha tj. tijelo, u prah će se i vratiti. Dah života je, budući da dolazi od živoga Boga, besmrtn.

Govor o smrti u Starom zavjetu ima još jednu oznaku tipičnu za semitski mentalitet. Riječ je o zanemarivanju pojedinačnog doživljavanja smrti. Problem besmrtnosti pojedinca s početka se uopće i ne postavlja. Izabrani narod kao zajednica posjeduje od Boga zajamčenu besmrtnost. Pojedinačnik je postajao dionikom te besmrtnosti posredstvom svoga potomstva. Objava međutim nije zastala na takvom poimanju. Nada u prevladavanje smrti temelji se na samoj Božjoj komunikaciji s ljudima. Postavlja se pitanje: "Ako je smrt apsolutno nepostojanje komunikacije, ne stoji li to u suprotnosti sa samim Bogom i njegovom komunikacijom s ljudima, kao i s ljudima međusobno?"⁴² Ukoliko Božjoj komunikaciji s ljudima dademo pridjev vječnosti, tada se ta vječnost odnosi i na same ljude.

Objava Novoga zavjeta potpuno uvodi Boga u otajstvo ljudske smrti. Krist je činom utjelovljenja primivši ljudsku narav, primio i ljudsku smrtnost. Kako je smrt došla po grijehu tako se sada samom smrću pobjeđuje grijeh. Smrt kao posljedica grijeha biva pobijeđena. Ne događa se, doduše, nikakva promjena fizičke naravi u odnosu na smrt između starozavjetnika i novozavjetnika. No, Kristova smrt i njegovo uskrsnuće, postaju savršenim jamcem stvarnosti besmrtnosti ljudske duše i uskrsnuća tijela u Posljednji dan.

Možda evanđeosku poruku o zagrobnom životu možemo najzornije prikazati riječima koje govore o "Bogu živih a ne mrtvih" (Lk 20, 37). Tu je, veli G. Greshake, čovjek sadržan u samoj definiciji Boga. Iz toga slijedi da čovjek, budući da pripada Bogu, ima neprolazan život.⁴³

Potrebno je napomenuti da se u Svetom pismu govori o dvije smrti. Prva je smrt ona koju smo nazvali tjelesnom smrti. To je zapravo uobičajeno poimanje riječi *smrt*. Druga je smrt ona koja obilježuje stanje stanovnika pakla.⁴⁴ To je vječna smrt. Ona, međutim, ne znači apsolutno nepostojanje, nego odsutnost Božje blizine. Riječ je o onima koji nisu ostali vjerni do

⁴² G. GRESHAKE, *Nav. dj.*, 96.

⁴³ *Usp. Isto*, 97.

⁴⁴ KKC u broju 1056 jasno govori o paklu kao vječnoj smrti: "Po primjeru Kristovu, crkva upozorava vjernike na 'tužnu i mučnu stvarnost vječne smrti, koja se zove 'pakao'".

smrti te nisu dobili "vijenac života" (Otk 2, 10), dočim "pobjedniku sigurno neće nauditi druga smrt" (Otk 2, 11).

3.2. Kristova smrt i uskrsnuće

Otajstvo smrti i uskrsnuće Kristovo ne mogu se promatrati odvojeno jedno od drugoga. Uskrsnuća ne bi bilo da nije bilo smrti, a smrt bi ostala nepobijedena da nije bilo uskrsnuća.

Zna se da je smrt ušla u svijet po grijehu i unijela u čovjeka strah i neizvjesnost. Stoga čovjek gradi u nadi osmišljenje vlastita života nasuprot smrti, a nada je utemeljana na vjeri, što znači ne na potpunoj spoznaji. U Novom zavjetu je ta nada u misteriju Kristove smrti i uskrsnuća dobila čvrste temelje. On je raskinuo "lance smrti" (Dj 2, 24).

Inače je misterij Kristove smrti i uskrsnuća u samom središtu teoloških istraživanja. To je i razumljivo, ako se zna da su sva evanđelja i novozavjetni spisi napisani iz perspektive vjere u Kristovo uskrsnuće, a muka i smrt su događaji, koji su tome uskrsnuću neposredno prethodili.⁴⁵ Sav Kristov život i djelovanje u svjetlu uskrsnog otajstva poprima sasvim novo značenje. To značenje je eshatološko i soteriološko.⁴⁶

U eshatološkom pogledu Isusova je smrt zadnje objašnjenje dolaska kraljevstva Božjega. Ta smrt predstavlja ostvarenje Božjega kraljevstva u ljudskim uvjetima. Soteriološko je značenje već uključeno u eshatološkom. Ljudsko pitanje o smislu nema čistog povijesnog odgovora, nego se na nj može odgovoriti tek na eshatološkoj razini. Sada čovjek može samo oslušivati događaje i njihove znakove.

Soteriološko je značenje Kristove smrti i uskrsnuće u prvom redu povezano s oslobođenjem od grijeha. Adam je sagriješivši zaslužio smrt. Ta smrt je postala mnogima i uzrokom ispraznog življenja. Ali sveti Pavao kliče: "Kao što su neposluhom jednog čovjeka mnogi postali grešnici, tako će i posluhom Jednoga mnogi postati pravednici" (Rim 5, 19). Tako je Kristovim posluhom do smrti nadoknađen neposluh Adamov. Opravdanjem čovjeka od grijeha, uništena je i posljedica grijeha tj. smrt. Stoga se Kristova smrt promatra kao sredstvo otkupljenja. Tu postoji stanovita logika. Ako smrt na početku Pisma stoji kao prokletstvo (posljedica grijeha), razumljivo je da se okupljenje od grijeha ostvaruje pobjedom nad smrću. To ipak ne znači da je ljudsko umiranje poslije Kristove žrtve na križu postalo

⁴⁵ Usp. A. REBIĆ, *Isusovo uskrsnuće*, Zagreb 1972, 7.

⁴⁶ Usp. W. KASPER, *Isus Krist*, Split 1995, 133- 145.

bezbolno, ili da je nestalo svake patnje. Smrt je izgubila svoj žalac u tome što čovjek, koji vjeruje u Krista, svoje životno usmjerenje ne traži u onome što propada u smrti, nego je usmjeren na život u Kristu. Time kršćanski stav prema smrti postaje nada, koja je u stanju prihvatiti umiranje i trpljenje jer nas ništa ne može odijeliti od Božje ljubavi, koja se objavila u Kristu. Božji ulazak u ljudsku smrt u tom je smislu veliko otajstvo kršćanske vjere.⁴⁷

3.3. Vjera u sveopće uskrsnuće mrtvih

Crkva vjeruje kako je Kristova smrt prava smrt, ukoliko je dovršila njegov zemaljski život.⁴⁸ To je sličnost Kristove smrti sa smrću svakog čovjeka. Ipak, postoje i razlike. Krista, naime, nije pogodila raspadljivost ljudskoga tijela te se on, kao Božji Sin, smjesta obukao u neraspadljivost. Njegovo uskrsnulo tijelo nije ni doživjelo truleži, kao tjelesa drugih ljudi.⁴⁹ Ipak ono je jamac uskrsnuća i raspadnutog ljudskog tijela. Bog, koji može iz ništa stvoriti nešto, zacijelo može i raspadljivo učiniti neraspadljivim.

Već smo više puta spominjali nesavršenost naše spoznaje neiskušene stvarnosti. Inače je teško govoriti o kakvoći još nedoživljenog. I Sveto pismo radije govori o tome kako prispjeti u nebo, negoli od čega se ono "sastoji". Apostol Pavao veli: "Sada spoznajem djelomično, a tada ću spoznati savršeno, kao što sam i spoznat!" (1 Kor 13, 12). Sam Krist u opisivanju Kraljevstva nebeskog govori u prispodobama, budući da ga nismo sposobni spoznati izvan okvira naših kategorija. No, nakana i svrha Kristova propovijedanja, njegove muke, uskrsnuća i poukrsnih ukazanja može se lakše uočiti u recima Svetoga pisma. Ovdje spominjemo jedan detalj Kristove velikosvećeničke molitve: "Oče, hoću da i oni koje si mi dao budu gdje sam ja, da i oni budu sa mnom: da gledaju moju slavu, koju si mi dao jer si me ljubio prije postanka svijeta" (Iv 17, 24).

Stoga je ovdje više zanimljivo kakav je odraz vjere u tjelesno uskrsnuće na ovozemni ljudski život. Čovjek koji cjelokupnoj stvarnosti pristupa s materijalističkog stanovišta, te u vlastitoj smrti vidi kraj svih svojih mogućnosti i nestajanje vlastitog bitka, ne može pred licem takve smrti živjeti u nadi. Vjernik, naprotiv, koji u smrti ne gleda oduzimanje, nego promjenu života, postaviti će se prema svom zemaljskom životu sukladno svojim nadanjima. Smrt za vjernika nije kraj opstojnosti i stoga ne treba živjeti kao da ona to jest.

⁴⁷ Usp. *Isto*, 192.

⁴⁸ *KKC*, 627.

⁴⁹ *Isto*.

U svjetlu vjere u uskrsnuće tijela i samo tijelo kao konstitutiv ljudske osobe dobiva novo značenje. Tijelo je, doduše, propadljivo, ali će doživjeti svoje preobrazbu u besmrtnost. Tako tjelesna smrt više nije ono najgore što se može dogoditi čovjeku. Ono što je uistinu protivno ljudskom životu nije biološka smrt tijela, nego duhovna smrt, koja znači konačnu i trajnu odijeljenost od Boga.⁵⁰ Gledana u svjetlu pashalnog otajstva, smrt poprima obilježje susreta i povrata u Očevu kuću. Time govor o pravu na dostojanstveno umiranje dobija svoj smisao. Čovjek vlastitu smrt može doživjeti kao pravi čin vjere. Umiranje u kršćanskoj nadi postaje korak u ostvarivanje vjerom anticipirane budućnosti.

Na vjeri u Kristovo uskrsnuće, utemeljeno je čitavo kršćansko življenje. Čitav Kristov život na zemlji i njegova smrt na križu tako su dobili potpuni smisao, čime je ostvaren vrhunac njegovog cjelokupnog djelovanja. Isto tako ljudski život gledan kroz vjeru u osobno uskrsnuće tijela i vječni život s Bogom, poprima potpuniji smisao. Taj vječni život nije samo osmišljenje naše opstojnosti, nego je usmjerenje i osmišljenje našeg moralnog življenja. Tu nije riječ o samo teoretskim pitanjima. Ljudski stav prema smrti itekako uvjetuje njegovo praktično življenje.

Zaključak

Pitanja vezana uz umiranje i smrt su duboko egzistencijalna. Ta problematika neće nikad prestati mučiti čovjeka. Vidjeli smo da se tom problemu može različito pristupiti. Razni filozofski sustavi u svome sadržaju na svaki način postavljaju i pitanje smrti. Zamijetno je, doduše da se neki filozofski pravci, kao epikureizam, ne žele zamarati tom problematikom. Ali, i takav stav prema smrti je stav koji uvjetuje praktično ljudsko življenje.

Današnji su problemi s obzirom na smrt i umiranje uvelike vezani uz datosti tehniciziranog društva. Umirući se čovjek isključuje iz svog prirodnog ambijenta. Sve više se umire po bolnicama i staračkim domovima, a sve manje u obiteljskoj sredini. Društveni život postaje sve otuđeniji za najvažnije događaje u ljudskom životu, kao što su njegovo rađanje i umiranje. Stoga papa Ivan Pavao II. piše encikliku *Evangelium vitae*, u kojoj analizira današnju kulturu smrti nasuprot evanđeoskoj poruci života.

Iza svih pojavnosti u društvenom životu uvijek se krije određeni mentalitet koji uvjetuje čovjekov stav prema svijetu i drugim ljudima. Tako

⁵⁰ Usp. V. POZAIĆ, *Život dostojan života*, Zagreb 1985, 72.

postoji i kršćanski stav prema smrti. On je označen velikim spasenjskim otajstvima Kristove smrti i uskrsnuća. Vjera u Kristovo pashalno otajstvo hrani kod kršćanina nadu u vlastito proslavljenje i tako daje osmišljenje svim životnim patnjama i križevima. Za kršćanina je smrt trenutak kad prestaje vremenski tijek njegova života, ali ne i život uopće. Smrt je trenutak kad nastupa vječnost u kojoj čovjek gleda Boga licem u lice. Stoga smrt za kršćanina gubi žalac straha i neizvjesnosti, te je u vjeri može spremno i smireno dočekati. Kristovo uskrsnuće je ujedno i jamac našeg tjelesnog uskrsnuća. To je također veliko otajstvo vjere koje daje ljudskom tijelu neusporedivo veću vrijednost negoli svi filozofski sustavi usredotočeni na promatranje ljudske tjelesnosti zajedno.

Kršćanin je, međutim, svjestan i druge ili duhovne smrti. To je smrt koja označuje vlastito neostvarenje i odsutnost Božje blizine. Stoga vjernik, već ovdje na zemlji putem moralnog življenja, usmjeruje svoje djelovanje prema ostvarenju punine Života. Udaljavanje od Boga grijehom rađa sve većim strahom, neizvjesnošću i nesnalaženjem pred činjenicom naše tjelesne smrtnosti, dok približavanje Bogu rađa sve jačom vjerom, sigurnošću i životnom nadom.

fra Domagoj Runje